

*Паневіна С. В.,**асистент кафедри тюркології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ ТА ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ У ПОБУТОВОМУ СПІЛКУВАННІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню медичних термінів на позначення реабілітації у сучасній турецькій мові та специфіки їхнього функціонування як у медичній сфері, так і в побутовому спілкуванні. Терміноконцепти на позначення реабілітації, крім власне професійної сфери, широко вживаються в різних сферах людської комунікації, при цьому їхня семантика залежить від комунікативної ситуації. У статті здійснено компаративний аналіз використання таких термінів у побутовому спілкуванні та у мові офіційної медичної документації. Розглянуто лексеми, які вживаються на позначення частин людського тіла, лікування, одужання у сталих виразах та фразеологізмах турецької мови, досліджено соматичні компоненти та їх конотацію в медичній та розмовній лексиці. Окреслено місце турецької реабілітаційної медичної термінології в загальній системі лексики, систематизовано знання про семантику лексем на позначення реабілітації в сучасній турецькій мові.

Аналіз специфіки функціонування термінів на позначення реабілітації та медичних є надзвичайно важливим. У суспільстві актуальним є питання безбар'єрності та інклюзивності для осіб із спеціальними потребами. І це актуалізує питання виваженого та правильного вживання термінів, уникнення надмірної евфемізації у спілкуванні, або коректної адаптації під час перекладу відповідно до прагматичних цілей комунікації. Крім того, зіставні дослідження мовних явищ дозволяють вченим-лінгвістам визначити спільні мовні універсалиї, пов'язані із загальнолюдським сприйняттям базових концептів, таких як здоров'я людини, хвороба, одужання, співчуття тощо.

Аналіз проведених досліджень дозволяє нам говорити, що терміни на позначення реабілітації а також медичні терміни із компонентами-соматизмами функціонують в турецькій та українській розмовній мовах протягом тривалого періоду часу, що засвідчується наявністю значної кількості фразеологізмів та сталих виразів з ними. Це пояснюється тим фактом, що такі загальнолюдські універсалиї як частини тіла, хвороби, процес одужання відіграють ключову роль для людського буття.

Ключові слова: терміни на позначення реабілітації, медичні терміни, соматизми, турецька мова, фразеологічні вирази.

У наш час головною метою лінгвістичного аналізу є врятування ролі людського фактору в мові. XXI століття характеризується пануванням антропоцентричної парадигми в лексикології, що у свою чергу дозволяє подолати вузькі та усталені принципи аналізу вживання лексичних одиниць, у тому числі термінів. Оскільки у сучасному світі терміни використовуються у різних сферах життя, спостерігається тенденція до розширення їхньої семантики, але й функціоналу та просте-

жується зміна їхньої конотації відповідно до комунікативної ситуації, в якій вони вживаються. Аналіз специфіки функціонування термінів на позначення реабілітації та медичних термінів постає дедалі важливішим. У будь-якому суспільстві актуальним є питання безбар'єрності та інклюзивності для осіб із спеціальними потребами, що у свою чергу актуалізує питання виваженого та правильного вживання термінів, уникнення надмірної евфемізації у спілкуванні, або коректної адаптації під час перекладу відповідно до прагматичних цілей комунікації. Крім того, зіставні дослідження мовних явищ дозволяють вченим-лінгвістам визначити спільні мовні універсалиї, пов'язані із загальнолюдським сприйняттям базових концептів, таких як здоров'я людини, хвороба, одужання, співчуття тощо.

Актуальність пропонованого дослідження полягає у нагальній потребі аналізу лексичного складу термінологічного апарату на позначення реабілітації та медичних термінів, укладанні відповідних словників. Крім того, відчувається потреба у визначенні способів перекладу термінології у сфері реабілітації, що у свою чергу полегшить процес організації лікування та відновлення громадян України в Туреччині, які перебувають на реабілітації. Нагальним постає питання доречного вживання термінів не тільки під час перекладу медичних текстів, а й текстів соціального спрямування, новин, щоденної комунікації тощо.

Метою наукової розвідки є здійснення компаративного аналізу специфіки функціонування термінів на позначення реабілітації у турецькій та українській мовах у сфері побутового спілкування для визначення загальних мовних універсалиї, що функціонують у цій сфері, встановленню культурної специфіки їхнього вживання.

У ході дослідження використано комплексну методологію, що дозволяє говорити про правомірність отриманих результатів, зокрема використано загально лінгвістичні методи дослідження, такі як метод суцільного вибору (для формування реєстру термінів), аналізу словникових дефініцій (для визначення, опису, уточнення значень термінів), структурного аналізу (для розкриття словотвірних особливостей термінів), етимологічного аналізу (для дослідження історії термінів); та перекладознавчі методи: трансформаційний, семантичний, комунікативний (для визначення оптимальних способів перекладу термінів галузі); а також методи зіставного мовознавства: описовий (для характеристики зібраного фактичного матеріалу), зіставний (для установаження спільних і відмінних рис семантики і структури термінів); та загальнонаукові методи: кількісних підрахунків, аналізу й синтезу, індукції і дедукції, узагальнення. Зокрема, методом суцільного вибору отримано

матеріали дослідження з глумачних словників, статей соціального спрямування, опублікованих в Туреччині й Україні.

Сьогодні у медицині все більше утверджується реабілітаційний напрям, стрижнем якого є етапне, відновне, комплексне лікування захворювань і ушкоджень [1, с. 71]. У повній мірі вирішенню проблеми зміцнення здоров'я населення, зниження рівня інвалідності, збільшення тривалості життя та покращення його якості сприяє реабілітація, котра охоплює весь комплекс заходів, необхідних для того, щоб людину, котра внаслідок хвороби, вродженого захворювання або травми, фізично, розумово або душевно неповноцінну, привести після лікування гострого періоду у відповідний, належний стан, щоб вона знову змогла зайняти своє місце у повсякденному житті, суспільстві та професійній діяльності [2, с. 32].

Сам термін «реабілітація» запозичений із латинської мови і складається з префікса «re» – відновлення і прикметника «habilitas» – сприяти, корисність. Таким чином, дослівний переклад досліджуваного терміна означає відновлення корисності для чогось [3, с. 34].

Нині спостерігається стрімкий розвиток методів та засобів реабілітації, що у свою чергу призводить до постійної актуалізації терміносистеми на позначення реабілітації, виникненню нових термінів, розширенню семантики та функціоналу вже існуючих. Питання інклюзивності та адаптації стоїть на порядку денному в нашій країні, що у свою чергу фокусує увагу населення на правильному розумінні та вживанні спеціалізованих термінів на позначення реабілітації. Як стверджує А.М. Герцик: «термінологічні проблеми реабілітації належать до пріоритетних, які постали перед галузеву наукою» [4, с. 32].

Терміноконцепти на позначення реабілітації, крім власне професійної сфери, широко використовуються в побутовому спілкуванні, при цьому їхня семантика залежить від комунікативної ситуації. Враховуючи розвиток науки та медицини, слід підкреслити той факт, що термінологічний апарат на позначення реабілітації потребує систематизації. Іншим важливим питанням, яке потребує окремої уваги, є специфіка вживання таких термінів у побутовій сфері. Слід зазначити, що такі терміноконцепти функціонують у будь-якій людській мові дуже давно, оскільки процес лікування та відновлення супроводжував людство протягом усього його існування.

Зокрема, підтвердження такому твердженню знаходимо у широкому вживанні лексем на позначення частин людського тіла, лікування, одужання у сталих виразах та фразеологізмах будь-якої мови. Компонент – соматизм – це компонент фразеологічної одиниці, що позначає частини тіла людей і тварин. Дослідження показують, що найбільш широко представлені як в українській, так і в турецькій фразеології соматизми – назви зовнішніх частин людського тіла, функціонально очевидних для людини. Це голова *baş*, обличчя *yüz* (та його складові частини – ніс *burun*, очі *gözler*, рот *ağız*, вухо *kulak*) та кінцівки – рука *el / kol*, нога *ayak/bacak*. У щоденному спілкуванні медичні терміни набувають іншого значення та можуть вживатись із іншою конотацією, *burununu kırmak* дослівно перекладається «зламати (розбити) ніс», а у переносному значенні цей вираз розуміють як «збити пуху (гонор) з когось», «принизити когось».

Варто зазначити певну аналогію в частотності соматичних компонентів українських та турецьких фразеологізмів.

Так, соматизми, що займають перші п'ять порядкових номерів частотності, розміщуються в двох мовах однаково: голова, око, серце, рука, нога. Це свідчить про те, що однакові якості та функції частин тіла людини відображаються у фразеології мов, які порівнюються. І турецькій, і українській культурі притаманне сприйняття голови як головної і життєво важливої частини тіла. Голова керує думками та діями. У нашій свідомості голова – це фізичне вмістилище знань, думок та ідей. Багатом культурам притаманне сприйняття «голови» як найбільш значної, життєво важливої частини тіла. Оскільки давні люди уявляли людину центром світоутворення і бачили в ній втілення Всесвіту, вважалося що вертикальний поділ людського тіла повторює створення світу: голова асоціюється з небом, ноги – із землею, пуп – з центром світу. Голова – частина тіла, яка асоціюється з верхом, головенством, інтелектуальними здібностями людини.

Як в українській так і в турецькій мовах стали вирази з компонентом голова пов'язані з такими поняттями, як мислення, розум, пам'ять, що закономірно: основною функцією головного мозку є мислення. при цьому можна виділити вирази, що означають розумові здібності як з позитивною, так і з негативною оцінкою. Стан здорового глузду та кмітливість відображають українські фразеологічні одиниці: голова варить, з царем в голові. Порівняймо з фразеологізмами в турецькій мові: – *ağır başlı* (розумний), *canla başla* (самовідвержено), *can baş üstüne* (з великим задоволенням, за милу душу) – здорова голова подушки не потребує.

Дурість, нерозумність, легковажність, погана пам'ять – якості людини які характеризують українські звороти: голова соломою набита, вітер в голові, пуста голова, дірява голова – в турецькій мові *boş başlı*. Прислів'я з компонентом голова найчастіше характеризують саме нерозумну людину: *beyaz saçlı baş akln değil yaşın işaretidir* свинина – признак не розуму, а віку. Голова без розуму ногам спокою не дає, Голова є, та в голові нема, На голові блищить, але в голові свистить, хоча на голові густо, та в голові пусто, з порожньою головою ногам боляче. *Akulsız başın zahmetini ayaklar çeker* дурна голова ногам спокою не дає – спільне.

Специфічною рисою українських прислів'їв є концептуалізація голови як місця локалізації мозку, при чому достатньо часто зустрічається образне уподібнення голови з якоюсь ємністю: голова як чайник; в голові мозок як горішок; голова як чан, а розуму – качан; голова як бочка, а розуму – з ложечку. Таким чином, велика голова не завжди є свідком розумових здібностей людини: голова велика, а розуму мало, голова, як у вола, а думка мала, про турецькі приказки *kafayı yemek* – злетіти з котушок, збожеволіти.

Часто стали вирази з компонентом «голова» (*baş*) пов'язані з описом стану людини. Наприклад висловлювання *baş ağrısı* в медицині використовують як «головний біль», «мігрень». Але у побутовій, розмовній мові такий вираз ще має значення як неприємності, клопоти, завдавати клопоту: *Bütün gün gördüğüm insanların bitip tükenmeyen sözleri, gürlükleri, istekleri sanki birleşip bir tek ses olmuş da kulağımın dibinde tatsız ve yorucu bir başağrısı gibi, dahası sinsi bir diş ağrısı gibi çmhyordu* [5, с. 166]. – Нескінченні слова, шум і вимоги людей, яких я бачив цілий день, ніби злилися в один звук і дзвеніли у вухах неприємним і виснажливим головним болем, щобільше, як підступний зубний біль.

Одним із найбільш широко вживаних виразів у різних сферах спілкування в Туреччині є вираз *Başın sağolsun*, який дослівно перекладається як «здоров'я вашій голові». У побутовому спілкуванні вираз висловлює співчуття і реакцію на інформацію про втрату людиною рідної чи близької особи, друга або знайомого. По суті, ця фраза несе в собі інформацію: «Я радий, що ви живі, і співчуваю вашій втраті», окрім того, слід зазначити, що останнім часом такий вираз розширив сферу використання та вживається навіть у дипломатичному дискурсі, наприклад: *Cumhurbaşkanı @RTErdogan'a, Türk halkına ve Türkiye'deki depremde hayatını kaybedenlerin ailelerine baş sağlığı dilekelerini iletiyor tüm yaralılara acil şifalar diliyorum* [6]. – Я висловлюю свої співчуття президенту @RTErdogan, турецькому народу та родинам тих, хто втратив життя під час землетрусу в Туреччині, і бажаю якнайшвидшого одужання всім постраждалим. Президент України Володимир Зеленський після жакливих землетрусів, які сколихнули Туреччину 6 лютого 2023 року, висловлюючи співчуття президенту Туреччини Реджепу Тайїпу Ердогану, використав вираз *baş sağlığı dilekeleri iletmek*, що в перекладі означає «висловити співчуття». Дослівний переклад цієї фрази «слати побажання здоров'я вашій голові».

У медичній термінології слово *baş çanağı* перекладається як «череп», а в звичайному спілкуванні його використовують для позначення передньої (головної) частини будь-чого, або в значенні керівник, головний, лідер.

Очі – одна з найважливіших засобів вираження і інструмент передачі всієї різноманітності людських емоцій. У медичній лексиці слово *kör* означає «сліпий». У розмовній побутовій мові існує вираз *kör göz* – «сліпе око», що означає «погано тямущий», «нерозумний». *Kör lamba* – «тускла лампа» в переносному значенні розуміють як «той, що не має виходу». Вираз *kör yer* дослівно перекладається як «сліпе місце», «глухе місце», а у повсякденному спілкуванні його розуміють як «недійсний». *Kör kandil* – «сліпа (тьмяна) лампа» говорять про дуже п'яну людину в українській фразеології є відповідник «п'яний як чіп».

У Міжнародному класифікаторі хвороб, наприклад, термін-концепт *sağır* вживається на позначення хвороби «глухий», наприклад діагноз H91.3 *Sağır dilsiz, başka yerde sinflanmamış* [7]. Відповідно при перекладі текстів медичної галузі вживатиметься його відповідник «глухонімий, не класифікований в інших рубриках». Проте у повсякденному спілкуванні активно функціонують сталі вирази, у яких лексема *sağır* частково десемантизувалася: *sağır pencere* – глухе (хибне) вікно; *sağır duvar* – глуха стіна; *sağır renk* (глухий колір) – без кольору, невизначеного кольору; *sağır kemer* (глухий пояс) – глуха арка; розвантажувальна арка, прихована цегляним облицюванням.

Крім того, слід зазначити, що в українській та турецькій мовах існує значна кількість фразеологічних одиниць та соматизмів, які вносять семи, що позначають стан людини, процес одужання та реабілітації. Лексема *derman*, яка у перекладі з турецької означає ліки, одужання, засіб від недугу, лікарський засіб [8] вживається у побутовому спілкуванні у іншому значенні: *Derman düşmek* – втратити силу, не мати сил; *dermandan kesilmek* – бути не в силах; *yürümeğe dermanı yok* – немає змоги йти. Навіть у дуже відомій пісні (тюркю) згадується слово *derman*:

*Yara bende derman sende
Ya kendin gel ya da bana gel de
Duyarım yazmışsın iki satır mektup
Vermişsin trene halini unutup*[9].

У мене рана, у тебе – ліки.

Приходь сам, або поклич, щоб я прийшла.

Чула, що ти написав лист всього два рядки,

Кажуть, надіслав його потягом, не цікавишся що з ним.

Ще один вираз, який часто вживається у щоденному спілкуванні – *ayağa kalkmak*. Дослівний переклад його – «встати на ноги, піднятися», але в контексті реабілітації його значення може трактуватися як «одужувати, поправлятися, оправлятися». Наприклад: *Ölümden dönen emniyet müdürü 4 ayda ayağakalktı*. – Начальник міліції, який повернувся з мертвих, одужав за 4 місяці. *Felç hastası 14 yıl sonra ayağa kalktı*. – Паралізований хворий підвівся через 14 років [10].

Таким чином, проведений аналіз дозволяє нам говорити, що терміни на позначення реабілітації а також медичні терміни із компонентами-соматизмами функціонують в турецькій та українській розмовній мовах протягом тривалого періоду часу, що засвідчується наявністю значної кількості фразеологізмів та сталих виразів з ними. Це пояснюється тим фактом, що такі загальнолюдські універсалії як частини тіла, хвороби, процес одужання відіграють ключову роль для людського буття. У ході аналізу становлено, що найчастіше вживаються лексеми на позначення частин тіла, хворобливого стану, таких як біль, запаморочення тощо. Надзвичайно важливу роль відіграють вирази із лексемами на позначення ліків, одужання тощо. Такі компоненти у більшості випадків десемантизуються у складі фразеологізмів, частково втрачаючи своє первинне значення. У деяких випадках спостерігається процес десакарлізації лексем, вирази перетворюються на клішовані, усталені форми.

Література:

1. Мухін В.М. Фізична реабілітація: підручник. Київ: Олімп, 2009. 448 с.
2. Коваль Р.С. Термінологія реабілітації – сучасний стан та перспективи дослідження (на матеріалі французької та української мов). *Наукові записки. Серія філологічна*. 2012. Вип. 27. С. 32–34. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/1195/1043> (дата звернення 18.02.2023).
3. Сліпущко О.М. Тлумачний словник іншомовних слів. Київ: Школа, 2006. 288с.
4. Герцик А.М. Визначення поняття «технологія» у фізичній реабілітації. *Фізична активність, здоров'я і спорт*. 2016. № 1 (23). С. 32–34.
5. Pamuk O. Kara Kitap (Turkish Edition). Istanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013. 476p.
6. Зеленський В. Твіт «Cumhurbaşkanı @RTErdogan'a» від 06.02.2023: веб-сайт. URL: <https://bit.ly/3JHBpNr> (дата звернення: 23.02.2023).
7. T.C. Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastaneleri. Icd kod listesi: веб-сайт. URL: <https://hastaneler.erciyes.edu.tr> (дата звернення: 24.02.2023).
8. Türk Dil Kurumu Sözlükleri: веб-сайт. URL: <https://sozluk.gov.tr> (дата звернення: 15.01.2023).
9. Yara Bende Derman Sende: веб-сайт. URL: <https://www.turkusoju.net/tag/yara-bende-derman-sende> (дата звернення: 10.02.2023).
10. Sağlık Haberleri: веб-сайт. URL: <https://www.ntv.com.tr/saglik> (дата звернення: 09.02.2023).

Panievina S. Specific functioning of the terms determining rehabilitation in everyday communication

Summary. The article is devoted to the study of medical terms for rehabilitation in the modern Turkish language and the specifics of their functioning both in the medical field and in everyday communication. Terminological concepts denoting rehabilitation, in addition to the actual professional sphere, are widely used in everyday communication, while their semantics depends on the communicative situation. The article examines examples of the use of the most common everyday expressions and their functioning in medical terminology.

In the modern world, there is a tendency to use terms in various spheres of life, such vocabulary expands not only its semantics, but also its functionality. In addition, the issue of barrier-free and inclusiveness for persons with special needs is becoming more and more important for any society, which in turn actualizes the issue of balanced and correct use of terms, avoiding excessive euphemism or correct adaptation during translation in accordance with the pragmatic goals of communication.

In the study, we examined lexemes used to denote parts of the human body, treatment, recovery in regular expressions and phraseological units of the Turkish language, investigated somatic components and their connotations in medical and colloquial vocabulary. In the article, we considered

the place of Turkish rehabilitation medical terminology in the general vocabulary system, deepened our understanding of the semantics of certain words of the Turkish language.

Analysis of the specifics of the functioning of rehabilitation and medical terms is extremely important. The issue of barrier-free and inclusiveness for people with special needs is relevant in society. And this actualizes the issue of balanced and correct use of terms, avoiding excessive euphemism in communication, or correct adaptation during translation in accordance with the pragmatic goals of communication. In addition, comparative studies of linguistic phenomena allow linguists to identify common linguistic universals associated with universal human perception of basic concepts such as human health, illness, recovery, compassion, etc.

The analysis of the conducted research allows us to say that terms for rehabilitation as well as medical terms with somatism components function in Turkish and Ukrainian colloquial languages for a long period of time, which is evidenced by the presence of a significant number of phraseological units and stable expressions with them. This is explained by the fact that universal universals such as body parts, diseases, and the healing process play a key role in human existence.

Key words: rehabilitation terms, medical terms, somatisms, Turkish language, phraseological expressions.